СКАЗ

Прыметы сказа

66. Прачытайце тэкст. Вызначце межы сказаў.

Падрыхтоўка да зімы

старанна рыхтуецца да зімы барсук ён замяняе ў нары падсцілку звер дабаўляе да лісця сцяблінкі рамонкаў і галінкі чаромхі яны выганяюць надакучлівых насякомых і шкодныя мікробы барсук ведае сакрэт моцнага зімовага сну *(Паводле Я. Галубовіча.)*

Колькі сказаў у тэксце? Што выказваецца ў кожным сказе? Запішыце сказ, у якім перадаецца асноўная думка тэксту. Правільна аформіце яго на пісьме.

> **Сказ** — гэта слова або некалькі слоў, якія перадаюць закончаную думку.

67. Прачытайце. Знайдзіце сярод прапанаваных спалучэнняў і груп слоў сказы. Па якіх прыметах вы гэта зрабілі?

1. Ці любіце вы гуляць у камп'ютарныя гульні?
2. Верачка хуценька сабралася ў ... .

Правообладатель Национальный институт образования

3. Часцей выкарыстоўвайце камп'ютар для вучобы.

4. Андрэйка, на, гуляць, любіць, сябрамі, з, пляцоўцы, спартыўнай.

5. Нельга доўга сядзець за камп'ютарам!

Запішыце сказы. Якія знакі прыпынку вы паставілі ў канцы іх?

Што трэба зрабіць, каб астатнія спалучэнні слоўператварыць у сказы? Вусна ўтварыце сказы.

Рм Раскажыце, якія правілы работы за камп'ютарам вы ведаеце. Як вы лічыце, калі камп'ютар становіцца ворагам вучня, а калі — сябрам?

68. Прачытайце.

Дрэвы наляцелі на вецер. Загайдаліся верхавіны бяроз і клёнаў. Пасыпаліся на неба жоўтыя лісточкі. Апалае лісце ціха шапаціць пад нагамі. Аленка з татам любяць лятаць у асеннім парку.

Назавіце сказы, у якіх дапушчаны сэнсавыя памылкі. Выпраўце памылкі і запішыце сказы.

69. З асобных слоў складзіце і запішыце прыказкі. Чаму так гавораць?

Гнуткага, не, вецер, дрэва, зломіць.
Зямля, дзякуе, заўсёды.

Правообладатель Национальный институт образования

Рм **70.** Складзіце сказы па пачатку. Улічыце апісаную сітуацыю. Выразна вымавіце сказы, якія ў вас атрымаліся.

Сітуацыя 1. Табе трэба напісаць маме запіску і паведаміць, куды ты пайшоў (пайшла).

Напрыклад: *Мамачка, я пайшла да сяброўкі ў госці.*

Мамачка, ...

Сітуацыя 2. Ты чакаеш маму з працы. Яна патэлефанавала табе. Пра што ты запытаешся ў яе?

Напрыклад: *Мамачка, мне ўжо можна накрываць на стол?*

Мамачка, ...?

Сітуацыя 3. У мамы свята. Якімі словамі ты павіншуеш яе?

Напрыклад: *Мамачка, віншую цябе з Днём маці!*

Мамачка, ...!

71. Прачытайце тэкст. Вызначце межы сказаў.

Шчодрая восень

ідзе восень па л..сах і палях усё аж зіхаціць пазалотай і чырванню ў прыпо́ле н..се шчодрая вос..нь слівы і грушы для ўсіх падрыхтавала яна пачастунак *(Паводле М. Даніленкі.)*

Правообладатель Национальный институт образования

прыпо́л — ніжні край сукенкі, спадніцы

Спішыце, устаўляючы прапушчаныя літары. Правільна аформіце сказы на пісьме.

Тыпы сказаў

72. Прачытайце тэкст. Які музычны інструмент зачараваў Ліну? Выразна прачытайце сказ, у якім перадаецца жаданне дзяўчынкі. Які знак прыпынку стаіць у канцы гэтага сказа?

Флейта

Ужо трэцюю раніцу Ліна прачыналася ад лагодных гукаў. І гэта не клапатлівы голас маці і не мурканне пяшчотнай коткі. Ужо трэцюю раніцу дзяўчынка прачыналася з першымі праменьчыкамі сонца. Яна быццам чула, як яно жартаўліва выглядвае з-за рэчкі. Адкуль жа гэтыя чароўныя гукі?

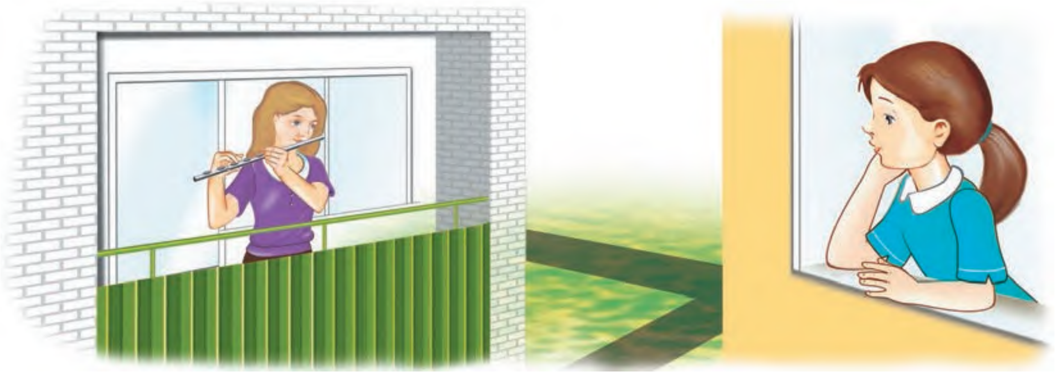

Правообладатель Национальный институт образования

На балконе суседняга дома стаяла дзяўчына і прыцiскала да вуснаў срэбраную дудачку. Вось бы Лiне навучыцца так iграць!

Пазней дзяўчынка даведалася, што гэта флейта. Каб iграць на ёй, **музы́ка** прыцiскае флейту да вуснаў i ўдзiмае ў яе паветра. *(Паводле В. Прохаравай.)*

Знайдзiце ў тэксце сказ, у якiм выказваецца пытанне. Знайдзiце i прачытайце адказ на яго. Запiшыце гэтыя сказы.

Што абазначае выдзеленае слова? Вымавiце яго з нацiскам на iншым складзе, каб змянiўся сэнс слова. Прыдумайце сказ з гэтым словам.

У сказе можа выказвацца паведамленне, пытанне, парада, загад, просьба.

73. Выразна прачытайце сказы. У якiм сказе выказваецца паведамленне, у якiм — пытанне, у якiм — пабуджэнне да дзеяння?

Мая сяброўка любiць паслухаць музыку.
Давайце танцаваць пад гэту музыку.
Якую музыку ты любiш слухаць?

Рм Вусна адкажыце на пытанне.

Па мэце выказвання сказы падзяляюцца на апавядальныя, пытальныя, пабуджальныя.

Правообладатель Национальный институт образования

74. Разгледзьце схему «Тыпы сказаў» на форзацы і прачытайце сказы. Вызначце, якімі па мэце выказвання з'яўляюцца сказы з практыкавання 73. Якому са сказаў адпавядае кожная схема?

1. [апав.]. 2. [пыт.]? 3. [пабудж.].

75. Прачытайце сказы. Разгледзьце схемы да іх. Спішыце сказы ў той паслядоўнасці, у якой размешчаны схемы.

Гэта вялікая сям'я музычных інструментаў. Паслухайце чароўную музыку ў выкананні сімфанічнага аркестра. Наведайце з бацькамі тэатр або філармонію! Што такое сімфанічны аркестр?

1. [пыт.]? 2. [апав.]. 3. [пабудж.]! 4. [пабудж.].

76. Прачытайце словы бабулі. Вусна дапоўніце размову бабулі і ўнука патрэбнымі сказамі па схемах.

— [пыт.]?

— Я, унучак, люблю слухаць народныя песні. А якія песні слухаеш ты са сваімі сябрамі?

— [апав.].

— Давай паслухаем тваю любімую песню разам.

Назавіце ў тэксце пабуджальны сказ.

Правообладатель Национальный институт образования

77. Прачытайце сказы. Вызначце іх віды па мэце выказвання.

Грэбенем называюць лёгкую пласцінку з зубамі. Якая пара года надышла? Раней свой грэбень быў у кожнай жанчыны і дзяўчынкі. Доўгія валасы расчэсвалі грэбенем, запляталі ў косы. Давайце сходзім сонечным асеннім днём у журавіны! Ён быў вядомы як музычны інструмент. Уме́льцы закладвалі ў яго палоску паперы і дзьмулі. Якія гукі можна пачуць у лесе восенню?

уме́лец — умелы чалавек

Выпішыце апавядальныя сказы.

Што атрымалася ў выніку спісвання? Вусна дайце назву тэксту.

Апавядальныя сказы

78. Разгледзьце малюнкі. Прачытайце сказы. Якім сказам можна падпісаць кожны малюнак?

Правообладатель Национальный институт образования

Дажджавыя кроплі застукалі ў вокны.
Густы туман узнімаецца над лугам.
Клёны абступілі бераг возера.

Які знак прыпынку стаіць у канцы кожнага сказа? Запішыце сказы з прыназоўнікамі.

Сказ, у якім паведамляецца пра падзеі, з'явы, называецца **апавядальным.** У канцы апавядальнага сказа ставіцца кропка.

79. Падзяліце тэкст на сказы. З якіх сказаў па мэце выказвання складаецца тэкст? Запішыце, правільна афармляючы сказы на пісьме.

адмірал — гэта вялікі дзённы матыль размах крылаў у яго дасягае шасці сантыметраў адмірал сустракаецца паўсюдна ў Беларусі сваю назву матыль атрымаў за прывабную афарбоўку *(Паводле В. Гардзея.)*

Якая інфармацыя пра матыля змешчана ў першым сказе тэксту? Другім? Трэцім? Чацвёртым?

У апавядальных сказах голас павышаецца ў пачатку сказа і паніжаецца ў канцы. З большай сілай голасу вымаўляюцца галоўныя па сэнсе словы.

Правообладатель Национальный институт образования

80. Прачытайце адзін і той жа апавядальны сказ так, каб ён даваў адказ на тры розныя пытанні. Па стрэлках сачыце за павышэннем і паніжэннем голасу ў сказе.

Хто шчабеча на высокай ліпе?

На высокай ліпе | шчабеча **шпа́к**.

Дзе шчабеча шпак?

На высокай **лі́пе** шчабеча шпак.

На якой ліпе шчабеча шпак?

На **высо́кай** ліпе шчабеча шпак.

81. У кожнай групе сказаў знайдзіце лішні і выпішыце яго. Растлумачце свой выбар.

1. Сыраежкі лічацца модніцамі сярод грыбоў. Дзядуля, давай пойдзем у грыбы. Збірайце тыя ядомыя грыбы, якія добра ведаеце.
2. Ці бачылі вы сыраежкі? Кожны грыбок мае адметную вопратку. Дзе растуць сыраежкі?
3. Якога колеру шапачкі ў сыраежак? Шапачкі пафарбаваны ў розныя колеры і адценні. Дзе ўзялі яны столькі фарбаў?

Прачытайце сказы. Што яны ўтвараюць? Дайце назву тэксту.

Правообладатель Национальный институт образования

82. З асобных слоў складзіце сказы. Якія яны па мэце выказвання?

Над, звініць, полем, жаваранак.
Уздо..ж, стаялі, стройныя, дарогі, таполі.
Мы, дарогай, л..гавой, ехалі.
Галлё, у, садах, яблынь, гнулася, ад, пладоў, сакавітых.
У, зоркі, небе, начным, мільгацелі.

Спішыце, правільна аформіце сказы на пісьме. Праверце правільнасць напісання ***у*** або ***ў***.

Пытальныя сказы

83. Паслухайце верш вучня. Колькі пытанняў у ім? Прачытайце пытанні, якія хлопчык задае сабе. Як ён адказвае на іх? А як бы вы адказалі на першае пытанне верша?

Што мы называем
сваім родным краем?
Можа, той куток зямлі,
дзе дзяды нашы жылі?
Можа, гэта наша хата,
дзе гасцей заўжды багата?
Можа, сцежка ў ціхім лесе?
Можа, птушка ў паднябессі?
Можна ўсё пералічыць,
без чаго нам не пражыць.

Правообладатель Национальный институт образования

Як мне выбраць і рашыць?
Родны край жыве ў душы.
А. Калаткоў.

Спішыце выдзеленыя сказы.

Сказ, у якім выказваецца пытанне, называецца **пытальным.** У канцы пытальнага сказа ставіцца пытальнік.

84. Сярод сказаў знайдзіце апавядальныя і выразна прачытайце іх.

1. Хутка пачнуцца канікулы. **Ху́тка** пачнуцца канікулы?
2. Ты пойдзеш у цырк. Ты **по́йдзеш** у цырк?
3. Я паеду да бабулі ў госці. Я паеду да **бабу́лі** ў госці?
4. Мы наведаем выставу. Мы наведаем **выста́ву**?

Прачытайце пытальныя сказы з павышэннем голасу на выдзеленых словах. Чым падобныя сказы ў парах? Чым яны адрозніваюцца?

Спішыце пытальныя сказы.

У пытальным сказе голас рэзка павышаецца на тым слове, у якім заключаецца пытанне.

Правообладатель Национальный институт образования

85. Прачытайце пытальны сказ некалькі разоў. Зрабіце гэта так, каб адказам на яго стаў па чарзе кожны з апавядальных сказаў.

Ты паклаў сшытак на стол?

Не, гэта зрабіў **Сярге́й.**

Не, я паклаў на стол **дзённік.**

Я паклаў сшытак у **рукза́к.**

Запішыце сказы, у якіх сустрэлася слоўнікавае слова.

сшы́так

86. Прачытайце загадку. Што трэба паставіць у канцы сказа? Назавіце слова-адгадку.

Чым можна гальштук завяза**ць**
і хутка**сць** суднаў вымяра**ць**

У. Мазго.

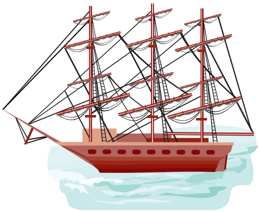

Спішыце загадку. Растлумачце правапіс выдзеленых літар.

87. Прачытайце верш. Што выклікала ў вас усмешку? Якія чайнікі пераблытаў герой верша?

На пліце зачмыхаў чайнік.
Я да чайніка — бягом.
Дзе знайсці ў ім выключальнік,
каб не чмыхаў на ўвесь дом?

Правообладатель Национальный институт образования

Я шукаю выключальнік,
ды ніяк вось не знайду.
Трэба ж,
каб не чмыхаў чайнік,
выключыць пад ім пліту.

А. Зэкаў.

Выпішыце з верша пытальны сказ і адказ на гэта пытанне. Растлумачце правапіс выдзеленых літар.

88. Складзіце пытанні да прапанаваных адказаў і запішыце іх. Падкрэсліце словы, з якіх пачынаюцца пытальныя сказы.

1. Наташа заняла першае месца ў алімпіядзе па матэматыцы. — Хто ...?
2. Спартыўныя спаборніцтвы прайшлі на школьным стадыёне. — Дзе ...?
3. Учора нашу школу наведалі замежныя госці. — Калі ...?
4. Вучні ездзілі на экскурсію ў Белавежскую пушчу. — Куды ...?

Пытальныя сказы могуць утварацца з дапамогай спецыяльных пытальных слоў: ***дзе, калі, ці, хто, што, куды, колькі, як***. У такім пытальным сказе голас павышаецца на пытальным слове.

Правообладатель Национальный институт образования

89. Прачытайце загадкі-пытанні і адгадайце іх. Якая загадка мае дзве адгадкі? Вусна складзіце апавядальныя сказы, якія з'яўляюцца адказамі на пытанні.

1. Што ляціць без крылаў? 2. Што чалавеку самае мілае? 3. Чаго не абнясеш вакол хаты? 4. Дзе гарады без людзей, а рэкі без вады?

Адгадкі: *думка, сон, на глобусе і карце, вецер, вады ў рэшаце.*

Спішыце загадкі. Падкрэсліце ў іх пытальныя словы.

90. Выразна прачытайце пытальныя сказы. Назавіце пытальныя словы ў іх.

1. **Як** выглядае бусел?

2. **Якая** жывёла лічыцца сімвалам Беларусі?

3. **Дзе** можна ўбачыць зубра?

Якім з гэтых сказаў трэба дапоўніць наступны тэкст?

Сімвалы Беларусі

☐ ? Безумоўна, гэта зубр і бусел. Зубр сімвалізуе працавітасць і жыццёвую сілу беларускага народа. Бусел — нацыянальную чысціню.

Правообладатель Национальный институт образования

Зубр Волат стаў талісманам чэмпіянату свету па хакеі — 2014 у Мінску.

Запішыце сказ, якім дапоўнілі тэкст. Падкрэсліце ў ім пытальнае слова.

91. Дзеці з настаўніцай упершыню прыехалі ў Мінск на хакейны матч. З якімі пытаннямі яны павінны звярнуцца да жыхароў горада, каб трапіць на гульню?

1. Прабачце, калі ласка. **Як** ...?

2. Выбачайце, калі ласка. На **якім** ...?

3. **Ці** выходзіце ...?

4. Добры дзень. **Колькі** ...? **Ці** можна купіць ...?

Складзіце пытанні, якія трэба задаць у сітуацыях, паказаных на малюнках.

Правообладатель Национальный институт образования

Творчая хвілінка

Уявіце сабе, што вы з сябрам прыйшлі ў кіно. Разыграйце ў парах размову паміж вамі і касірам.

92. Прачытайце загадкі. Якое слова-адгадка «схавалася» за хмаркай? Паспрабуйце растлумачыць, чаму ў загадак такая адгадка.

1. Хочаш вы́правіцца ў казку
ці на Месяц? Калі ласка!
Гэта што за хуткалёт,
што бярэ ў такі палёт?

У. Паўлаў.

2. Што хутчэйшае за ўсё на свеце?

вы́правіцца — адправіцца

Спішыце пытальныя сказы.

Пабуджальныя сказы

93. Прачытайце. У якім сказе выказваецца просьба? Загад? Заклік? Парада?

1. Паўлік, сходзі, калі ласка, у магазін. 2. Святланка, лепш паўтары правіла перад выкананнем задання. 3. Дзеці, перастаньце спрачацца. 4. Беражыце родную прыроду!

Спішыце сказ, у якім выказваецца заклік.

Правообладатель Национальный институт образования

Сказ, у якім выказваецца просьба, загад, парада, заклік да дзеяння, называецца **пабуджальным.** У канцы пабуджальнага сказа ставіцца кропка або клічнік.

94. Паслухайце верш. Якую параду дае аўтар? Якія сказы ўжываюцца ў вершы?

Асцярожна на шашы!

Небяспечную дарогу
не перабягай —
ці ты коцік,
ці ты вожык,
ці ты зай.
Калі нават лось рагаты —
без аглядкі **не бяжы.**
Вось вам шчырая парада:
асцярожна на шашы.

Г. Каржанеўская.

Выразна прачытайце верш, з большай сілай голасу вымаўляючы выдзеленыя словы.

Назавіце словы, у якіх выказваецца парада. Спішыце апошні сказ верша.

асцяро́жны

У пабуджальным сказе голас павышаецца на тым слове, у якім заключаецца пабуджэнне да дзеяння.

Правообладатель Национальный институт образования

95. Складзіце па малюнках пабуджальныя сказы-парады.

1. Пераходзьце вуліцу на … .

2. Не гуляйце … .

3. Абавязкова прычапіце … .

4. Пераходзьце вуліцу па … .

Запішыце адзін сказ на выбар.

96. З прапанаваных частак складзіце і запішыце прыказкі. Чаму так гавораць?

Думай з вечара, **Слухай** многа,	а **гавары** мала. а **рабі** з рання.

Апавядальнымі ці пабуджальнымі сказамі з'яўляюцца прыказкі? Што ў іх выказваецца: просьба ці парада? Выразна прачытайце прыказкі, з большай сілай голасу вымаўляючы выдзеленыя словы.

Правообладатель Национальный институт образования

97. Прачытайце. З якімі парадамі звяртаецца паэт да чытачоў? Якія сказы ён выкарыстоўвае ў вершы?

Пачынай*(т/ц)*е *(д/дз)*ень з усмешкі,
з добрых, *(т/ц)*ёплых слоў, —
і атуляць вас, акрыля*(т/ц)*ь
ласка і любоў.
Пачынай*(т/ц)*е *(д/дз)*ень з на*(д/дз)*еі,
казачнай, як сон, —
і на працы вас ус*(т/ц)*ешыць
спраў і думак плён.

М. Маляўка.

плён — вынік, здабытак (*рус*. плоды труда)

Спішыце адну з парад, устаўляючы патрэбныя літары.

❖ Назавіце ветлівыя словы і пажаданні сваякам, якія можна гаварыць раніцай.

98. Выразна прачытайце сказы. Выпішыце пабуджальныя сказы. У якім з іх перадаецца просьба? Загад? Запрашэнне?

1. Даніла падрыхтаваўся да ўрока беларускай мовы. Даніла, ты падрыхтаваўся да ўрока беларускай мовы? Даніла, пачынай рыхтавацца да ўрока беларускай мовы.

Правообладатель Национальный институт образования

2. Вераніка, пакажы, калі ласка, усім свой альбом. Вераніка паказала ўсім свой альбом. Вераніка, ты пакажаш свой альбом?

3. Бабуля, ты прыедзеш да нас у госці? Бабуля, прыязджай да нас у госці ў нядзелю. Да нас у госці прыязджае бабуля.

99. Прачытайце і разгадайце шараду. Запішыце слова-адгадку.

Паверхневую частку дрэва
ты **напішы**, мой дружа, злева.
А справа месца **дапішы**,
дзе любяць плаваць малышы.
Цяпер **чытай** усё з паперкі —
і ўбачыш цвёрдыя цукеркі.

У. Мазго.

Выразна перачытайце пабуджальныя сказы, вымаўляючы выдзеленыя словы з большай сілай голасу.

100. Прачытайце. Калі вымаўляюць або спяваюць гэтыя творы? Якія з іх з'яўляецца за́клічкай, а якія — калыханкай? Па якіх сказах вы пра гэта здагадаліся?

1. Дожджык, дожджык, секані,
нібы з рэшата, ліні!
Лі на пашы, на гаі.
Дожджык, дожджык, секані!

Правообладатель Национальный институт образования

2. А ты, каток шэры,
у цябе хвосцік белы.
Прыйдзі, каток, начаваць
і дзіця́тка калыхаць.

за́клічка — дзіцячая песенька, у якой звяртаюцца да з’яў прыроды

Спішыце тэкст, у якім усе сказы пабуджальныя.

Гаварыце правільна!

Ліць ваду — лі ваду, піць ваду — пі ваду, біць у барабан — бі ў барабан, віць вяроўку — ві вяроўку.

101. Вусна дапоўніце размову мамы і дачушкі патрэбнымі сказамі па схемах.

М а м а. Маша, мне трэба згатаваць вячэру, а Міхаська яшчэ не спіць.

М а ш а. | пыт. | ?

М а м а. | пабудж. | .

М а ш а. Добра, я пакалышу браціка.

Выразна вымавіце пабуджальны сказ. Што ў ім выказваецца: просьба ці парада? Якую калыханку дзяўчынка можа праспяваць браціку?

Правообладатель Национальный институт образования

102. Выразна прачытайце заклічкі, вымаўляючы выдзеленыя словы з большай сілай голасу. З якіх сказаў складаюцца заклічкі?

1. Божая кароўка,
паляці на неба:
там твае дзетачкі
ядуць цукерачкі.
Сама **паясі**
і нам **прынясі.**

2. Сонейка-сонца,
выгляні ў аконца,
пасвяці нам трошкі,
дам табе гарошку.

Спішыце заклічку, якую вымаўляюць у пахмурны дзень.
❖ Вывучыце заклічку на памяць.

Клічныя сказы

103. Разгледзьце малюнкі. Выразна прачытайце сказы пад малюнкамі з улікам паметак у слупку справа.

— Якую адзнаку ты атрымаў за дыктант?	*спакойна, з цікавасцю*
— Я атрымаў за дыктант дзясятку.	*спакойна, з задавальненнем*

Правообладатель Национальный институт образования